

Gabriela Pană Dindelegan

GRAMATICA „ANIMATULUI” ÎN LIMBA ROMÂNĂ – cu raportare la limba veche –

Scopul acestui articol este de a repune în discuție chestiunea „genului personal”, trăsătură parametrică în funcție de care se poate caracteriza orice limbă și se pot ierarhiza limbile pe o scară a gradului de marcare a acestei trăsături. Discuțiile consacrate anterior genului personal (printre alții, Racoviță 1938, Graur 1945, Iordan, Guțu Romalo, Niculescu 1967, Avram 1997: 55) s-au raportat la limba modernă. Conceput ca un studiu de sinteză, examinăm, în cele ce urmează, gramatica „animatului” așa cum se manifestă ea în limba veche românească. Plecăm de la observația că o trăsătură este cu atât mai puternică, vizând organizarea de esență a unei limbi, cu cât este regăsită în manifestările ei cele mai vechi.

De la primele texte românești, este evidentă o „sensibilitate” a românei pentru marcarea „animatului”: clasa animatelor și, în mod special, cea a substantivelor desemnând persoane se diferențiază de inanimate prin trăsături specifice (flexionare, sintactice și morfosintactice). Trăsătura „animatului” **controlează**, în română, fenomene gramaticale precum:

1. MARCAREA CAZUALĂ A ANIMATULUI; „LUI” PROCLITIC PENTRU CAZURILE OBLICE

1.1. Comportamentul substantivelor personale masculine

De la primele texte ale secolului al XVI-lea, este evidentă trăsătura proclizei articolului **lui** pentru marcarea cazurilor oblice la substantivele proprii personale masculine (1). Fenomenul proclizei mărcii **lui** se manifestă concurrent cu encliza acestuia (2).

- (1) a. în zilele **lui Alexandru** vodă (DÎ.1573: IV)
- b. părintele mării **lui Maximilean** împăratu (DÎ.1600: XXXIV)
- (2) a. nepotul **Berescului** (DÎ.1595–6: XII)
- b. fata popei **Radului** (DÎ.1600–2: LV)

Cu cât substantivul masculin animat se află pe o treaptă mai înaltă în ierarhia animatului (vezi numele proprii), cu atât marcarea proclitică este mai frecventă. Procliza mărcii **lui** afectează următoarele subclase de substantive personale masculine:

(i) nume proprii personale masculine

În cazul masculinelor nume proprii, concurența dintre marca proclitică și cea enclitică se manifestă net în favoarea procliticului **lui** (de exemplu, în documentele

originale din secolul al XVI-lea (DÎ), apar 150 de realizări cu **lui** proclitic și numai 12 cu marcă enclitică; concurența se manifestă, uneori, în același text ((3a) vs (3b)).

- (3) a. Și iar a<m> mai vândut **lui Arbănaș** (DÎ.1595–6: XIII)
vs
b. Aceasta moșie vândut-am noi (...) dumnealui **Arbănașului** (DÎ.1595–6: XIII)

De observat că **lui** proclitic apare și în cazul numelor proprii masculine cu finala vocalică **-a** (4a), a căror marcă cazuală enclitică este **-(e)ei**, și nu **-lui**. Găsim aici semnul cel mai clar al gramaticalizării mărcii proclitice pentru numele proprii de persoană masculină. Și în cazul acestora, apare concurența enclitic – proclitic ((4a, b) vs (4c, d)).

- (4) a. fiul lu Iosifu, (...) **a lu Ioanna** (CT.1560–1: 119^r)
b. tocmala **lui Toma** apostol (CazV.1643: 135^v)
vs
c. Ferecatu ești Simone, feciorul **Ioancei** (CT.1560–1: 35^r)
d. dumeneca **Tomeei** (CPrav.1560–2: 8^r)

De observat comportamentul diferit a două substantive cu formă identică, unul funcționând ca nume masculin propriu de persoană (5a), iar celălalt, ca nume non-animat (5b).

- (5) a. fost-au dată și **lui Duminecă** și soției sale, Givei (DÎ.1600: XLIV)
b. Sfârșitul **Duminecii** (CC².1581: 11/15)

În cazul substantivului *dumnezeu*, asimilat numelor proprii masculine, apare aceeași concurență între marca proclitică și cea enclitică ((6a,b) vs (6c)). Rar, procliticul **lui** apare și în fața întregii sintagme [Adj + N] (6b):

- (6) a. dată **besariceii lui Dumnezeu** (CC².1581: I/4)
b. binele **lu mare Domnezeu** (FT.1571–5: 3^v)
vs
c. cu știrea și cu numele **Dumnezeului** nostru (CC¹.1567: 111^r)

(ii) nume comune personale masculine

Se comportă ca nume proprii și substantivele personale desemnând funcții, ranguri sociale / politice și relații de rudenie și care, în situația de comunicare dată, indică persoane unice (7). În acest caz, procliza mărcii cazuale are rolul de a recategoriza substantivul, transformându-l, contextual, din comun în propriu. Se cuprind aici și construcțiile „clasificatoare” (8), unde substantivul „clasificator” este urmat de un nume propriu; pentru conceptul de construcție „clasificatoare”, vezi Raluca Brăescu, în GR: 369–70; SOR: 371–3.

- (7) a. cu știrea măriei **lu crai** (CCat.1560: 1^v)
 b. Fistu spuse **lu împăratu** (CV.1563–83: 34^v)
 c. înraintea **lu Chiesariu** și se cade să stai (CV.1563–83: 50^v)
 d. Deaderă carrtea **lui ghiemunu** (CV.1563–83: 28^v)
 e. Și cheltuiala mărunță pre treaba **lu voevod** (DÎ.1599–600: XXIX)
- (8) a. că spusă Hristosu **lu ievanghelistu** Ioan (CS_v.1590–602: 51^v)
 b. **lui giupânul** Anton Brani (DÎ.1593: XCII)
 c. la cartea **lu proroc** David (CC¹.1567: 23^v)

1.2. Comportamentul substantivelor personale feminine („ii, i, îi” + Np feminin)

Tiparul cu marcă proclitică pentru genitiv-dativ este atestat, rar, și pentru numele proprii (Np) feminine; înregistrările sunt din secolul al XVI-lea (9), dar, rar, apar și mai târziu.

- (9) a. și, iaca, muieriei tale, **ii Sara**, fi-va fecior (PO.1582: cap.18/10)
 b. Spuseră, iară, **ii Tamar** (PO.1582: cap.38/13)
 c. lui Tămaș și fetei **ii Marie**” (DÎ.1593: CXIII)

Fenomenul apare în Moldova, spre mijlocul secolului al XVII-lea (10), și în Transilvania, la sfârșitul secolului al XVII-lea (11) (în CDicț.1691–7, tiparul apare, de preferință, pentru substantivele proprii feminine invariabile; vezi Pană Dindelegan 2013). Chiar dacă fenomenul nu este prezent în toate textele vremii, regularitatea cu care apare în cele două surse poate indica persistența unui tipar arhaic în conștiința lingvistică a epocii. De remarcat ocurența simultană a mărcii proclitice și a celei enclitice (10d). De remarcat, de asemenea, variația între procliticul **ii** (12a) și procliticul **lui** (12b).

- (10) a. de pe partea **ii Mihăileasă** (DRH.A.1636: XXIII)
 b. partea mătușe-sa **ii Ciolpăneasa** (DRH.A.1638: XXIV)
 c. Adecă eu, Ileana, fata **ii Bejeneasă** (DRH.A.1646: XXVIII)
 d. feciorii **ii Maghiții** den Botești (DRH.A.1627: XIX)
- (11) a. o piază scumpă din pieptul **ii Lynx** (CDicț.1691–7: 294)
 b. pre care Ninus, bărbatul **ii Semirasis** l-au zidit (CDicț.1691–7: 328)
 c. idol **ii Pallas** (CDicț.1691–7: 355)
 d. de lucrul **ii Venus** (CDicț.1691–7: 537)
 e. fata **ii Oțeonoaie**, a muierii Thetei (CDicț.1691–7: 14)
- (12) a. de lucrul **ii Venus** (CDicț.1691–7: 537)
 vs
 b. veselii trupului, jârtva **lui Venus** (CDicț.1691–7: 47)

Variația între encliză și procliză, iar, în cazul proclizei, între marca **lui** a masculinelor și marca **ii/ei** a femininelor se restrânge ulterior; manifestându-se în următoarele direcții:

- Se generalizează **lui** ca marcă a singularului cazurilor oblice pentru masculinile personale nume proprii și nume comune de persoană puternic individualizate;
- Dispare, pentru feminine, marca proclitică **ii/ei**, femininele generalizând, în limba standard, marca flexionar-enclitică;
- Se extinde, în limba non-standard, marca proclitică **lui** și la unele feminine personale, semn clar de gramaticalizare a tiparului (**lui** Maria, **lui** vecina).

În întreaga istorie a limbii române, este exclusă apariția mărcii proclitice la substantivele non-animat (acoperișul ***lui casa**). Toate situațiile de limbă veche și de limbă modernă evidențiază particularitatea de marcă proclitică a cazurilor oblice ca fiind legată de substantivele animate/personale. Gradele diferite de impunere a tiparului cu procliză depind, pe de o parte, de poziția substantivului în ierarhia animatului (substantivele proprii ocupă o poziție înaltă), iar, pe de altă, depind de gen (trăsătura se generalizează pentru masculine).

2. MARCAREA DIFERENȚIALĂ A OBIECTULUI DIRECT; MARCAREA PRIN „PRE”

Marcarea cu **pre** a obiectului direct este o trăsătură care se manifestă încă de la începutul secolului al XVI-lea. Apare, la fel de clar, interferența acestei trăsături sintactice cu trăsături non-sintactice: obiectul direct primește marca **pre** în condițiile coocurenței cu alte două trăsături (13): (i) un obiect direct „animat”; (ii) un obiect direct „definit”; vezi SOR: 129.

- (13) a. Și întrebă **pre tatălu lui** (CC².1581: 80/2)
 b. Și-i îmbracă **pre cei 6 filosofi** (A.1620: 7^v)

Interesantă este prezența calchierii construcției românești cu **pre** în documentele slavone scrise de dieci români, unde apare o construcție prepozițională cu **no**, prepoziție apropiată valoric și fonetic lui **pre** (Nestorescu 2006: 145–7). Trebuie remarcat că această construcție apare numai în cazul obiectelor directe personale, semn al forței cu care era întipărită în bagajul vorbitorului de limbă română trăsătura „personalului”.

În secolul al XVI-lea, trăsătura construcției cu **pre** nu are caracter de generalitate (pe de o parte, marcarea cu **pre** se întâlnește și în cazul substantivelor non-animat (14), iar, pe de altă parte, în aceleași condiții, se întâlnesc structuri variante, cu **pre** și fără **pre**; vezi și Irina Nicula Paraschiv, în SOR:130, 133).

- (14) a. au mers într-o demâneată ceale muieri sfinte la mormânt să ungă **pre trupul** lu Iisus (CC¹.1567: 14^v)
 b. că înălbeaște florile, (...) altele mohoraște; îndulceaște **pre smochini**, amăraște **pre pelinu** (CC².1581: 158/35–7)
 c. Și dereptatea biruiaște **pre strâmbătate**, surpându-o de tot (SVI.~1670: 193^f)

Cu cât numele din poziția obiectului direct (OD) ocupă o treaptă mai înaltă în ierarhia animatului (pentru ierarhia animatului, vezi Comrie 1989: 185–97), cu atât marcarea prepozițională se impune cu mai mare regularitate. Astfel, marcarea cu **pre** este predominantă pentru pronumele personale formă non-clitică (15a) și pentru substantivele proprii nume de persoană (15b). Cu cât substantivul din poziția OD ocupă o treaptă mai jos în ierarhia animatului (vezi animatele umane comune), cu atât marcarea cu **pre** este facultativă (16a, b). În cazul animatelor non-umane, marcarea cu **pre** se realizează frecvent pentru nume proprii (17), dar este rară, pentru numele comune de animale (18a, b).

- (15) a. nu te-amu văzutu, Doamne, **pre tine** deștingându (CC².1581: 179/14)
 b. Eu am avut nepot **pre Nen** și **pre Lăpădat** (DÎ.1563–4: II)
- (16) a. Așa amu întrebă Hristosu **pre orbulu** (CC².1581: 173/30)
 b. că mulți timpinară **orbulu**, ducându-se la Siluamu (CC².1581: 170/5)
- (17) Aduceți-mi **pre Ducipal** al meu! (A.1620: 73⁵)
- (18) a. Iară Ducipal luo cu gura **pre calul** lu Por (A.1620: 38⁵)
 b. ieșiră raci din iezer și lua **calul** și fugie cu el în apă (A.1620: 8^v)

În evoluția ulterioară a limbii standard, într-un cadru general de fixare a regulilor, se întărește caracterul „personal” al structurii, în sensul dispariției tipului (14), cu marcarea prepozițională a non-animatelor, și al fixării tipului (18), care reține numai realizarea neprepozițională.

3. TRATAMENTUL SPECIAL AL NUMELOR DE RUDENIE

Numele de rudenie, subclasă de substantive aflate pe o treaptă foarte înaltă în ierarhia „animatului”, cunosc, în limba română, un comportament special, intrând într-un tipar de construcție cu caracteristici distincte sub aspect sintactic și flexionar.

Sub aspect sintactic, participă, alături de posesive, la o construcție fixă, în care nominalul își atașează cliticul posesiv în absența articolului enclitic, iar posesivele au un comportament clitic. Să se compare (19a–d), construcții cu nume de rudenie nearticulat și posesiv clitic, cu (20a, b), unde numele de rudenie se comportă ca orice grup posesiv, primind articol enclitic și posesiv non-clitic (sau personal în genitiv (20b)). În absența articolului (19a–d), posesivul clitic preia funcția unui determinant, sintagma, în ansamblu, funcționând ca un grup determinat; în (20a, b), poziția determinantului este ocupată de articolul definit (vezi Alexandru Nicolae, în GBLR: 370).

Sub aspect flexionar, grupul, în ansamblu, se comportă invariabil, apărând fără modificări de formă atât în pozițiile sintactice de NOM (19c)–AC (19d), cât și în poziții de GEN (19a)–DAT (19b); să se compare cu un grup prototipic (20a), unde poziția de DAT se marchează flexionar, prin articol enclitic („zi fratelui”).

- (19) a. pentru credința **mâni-sa** (CC².1581: 59/12)
 b. și-l deade **maică-sa** (DPar.1683: III.57^v)
 c. Și dzăsă lui **maică-sa** (DPar.1683: III.16^v)
 d. fiul înțelept veselește pre **maică-sa** (DPar.1683: III.15^r)
- (20) a. zi **fratelui meu** să împartă cu mine ocina (CT.1560–1: 146^v)
 b. și priimi **muiarea lui** (CT.1560–1: 2^v)

Tiparul morfosintactic în discuție nu se poate realiza decât pentru clasa numelor de rudenie și a celor asimilate numelor de rudenie (*în **casă-mea**, *asupra **casă-mea**).

De notat selecția predilectă a unui posesiv cu formă de singular, care, fonetic (prin natura monosilabică, permite realizarea ca clitic. Rar, au fost înregistrate și forme de posesiv plural (tătâni-**vostru**, CC².1581: 43/23; soru-**noastră**, soro-**noastră**, PO.1582: 93), cu un statut semianalizabil; posesivul se comportă autonom, în timp ce invariabilitatea primului component (21a), ca și absența articolului enclitic (21b) apropie construcția de grupul aici în discuție.

- (21) a. drept greșala **strămoșu-nostru** (CC².1581: 209/8)
 b. vom omori **frate-nostru** (PO.1582: cap.37/26)

Tiparul special al numelor de rudenie cu clitic posesiv are, în româna veche, o foarte mare bogăție de realizări (vezi exemplele (22)–(26); vezi și Densusianu 1961: 244–5; Șovar 2012; Alexandru Nicolae, în SOR: 339–40). Bogăția se manifestă: (i) prin inventarul extrem de numeros de nume de rudenie cuprinse în tipar (22); (ii) prin atragerea altor nume de relație, asimilate celor de rudenie (23); (iii) prin cuprinderea de variante lexicale (24); (iv) prin includerea de variante etimologice (25) și (v) de variante flexionare (26).

(22) *cumătră-sa* (CPrav.1560²: 2^r); *cumnată-mea* (Prav.1581: 262^r); *cumnatu-său* (Prav.1581: 274^v); *fiu-său* (CC².1581: 78/37); *fie-sa* (MC.1620: 129^r); *fiiastră-mea* (Prav.1581: 244^v); *finu-său* (LD_{VI}.1732: 11^r); *frate-său* (CC².1581: 58/30); *fărtatu-său* (A.1620: 48^v); *ginere-său* (Prav.1581: 279^r); *giupănu-său* (DRH.A.1635: XXIII); *hină-sa* (DRH.B.1630: XXIII); *mătuși-sa* (DRH.B.1634: XXIX); *mumă-sa* (MC.1620: 108^r); *moșu-său* (CDict.1691–7: 3); *moașe-sa* (MC.1620: 133^v); *maștehă-mea* (Prav.1581: 244^r); *muiere-sa* (DPar.1683: II/17^v); *nănașe-sa* (LD_{VI}.1732: 11^r); *nepoată-sa* (Prav.1581: 256^r); *noru-sa* (PO.1582: cap.11/1/31); *soru-sa* (DÎ.1600: XXXII); *soacră-sa* (CC².1581: 205/13); *socru-său* (PO.1582:39/25); *tată-său* (CC².1581: 164/6); *unchiu-său* (CazV.1643: 29^r); *vară-sa* (CC².1581: 492/22)

(23) *vecinu-său* (CC².1581: 47/16); *soțu-său* (CC².1581: 284/19); *domnu-său* (CC².1581: 282/35); *doamnă-sa* (FD.1592–604: 542^r)

(24) *mumă-sa* (CC².1581: 205/13); *mâni-sa* (CC².1581: 59/12); *maică-sa* (Ev.1642: 102); *îmă-sa* (CazV.1643: 28^v)

(25) *frate-său* (CC².1581: 334/17) // *frățâni-său* (CC².1581: 545/15); *tată-său* (CC².1581: 196/10) // *tătâni-său* (CC¹.1567: 122^r); *mumă-sa* (CC².1581: 210/20) // *mumâni-sa* (CC².1581: 527/7)

(26) *noru-sa* (PO.1582: cp.38/I/16) // *nurori-sa* (PO.1582: cap.38/I/11); *soru-sa* (PO.1582: cap.24/I/30) // *surori-sa* (PO.1582: cap.24/I/30)

Grație caracterului fix, construcția posesivă conservă forme arhaice precum *soru*, *noru* (27a, b), provenind din nominativul unui substantiv latinesc de declinare a IV-a (< SOROR); pentru cel de al doilea, s-a propus etimologia LAT.POP. NÖRUS (Ciorănescu 2002: 547, 731). În construcțiile posesive prototipice (cu substantiv articulat + posesiv autonom), apar, uneori, în același text, atât forme arhaice, cât și forme refăcute (compară *sor*, *nor* (27c,d) cu formele analogice *soră*, *noră* (27e–g)). După secolul al XVII-lea, formele arhaice se conservă numai în construcțiile fixe cu clitic posesiv (**soru**-mea, **noru**-mea).

- (27) a. strigă pre **soru-sa** Mariia (Ev.1642: 287)
 b. Sarai, **noru-sa**, muiarea ficiorului său (PO.1582: 39)
 c. nepoată de **sor** a muieriei lui (Prav.1581: 278^v)
 d. și fată spre mumă-sa și **nor** spre soacră-sa (Ev.1642: 468)
 e. cum că-mi ești **soră** (PO.1582: 40)
 f. **sora** nurori-mea (Prav.1581: 273^r)
 g. Și **nora** ce se grăiaște a ei fecioară (Prav.1581: 273^r)

În general, grupul [nume de rudenie + clitic posesiv] este invariabil; rar, în poziția cazurilor oblice, formele *soru*, *noru* sunt înlocuite cu formele oblice *surori*, *nurori* (28a,b), forme de GEN-DAT sincretice cu pluralul (*surori* este moștenită direct din forma de declinare a 3-a imparisilabică SORORIS, iar a doua este refăcută după prima). Prezența acestor forme într-o poziție de caz oblic (28a, b) este semnul că, în aceste puține exemple, primul component al grupului se comportă variabil.

- (28) a. și era audzit *Răvecăei*, **surori-sa**, beseada ce aceasta era dzis (PO.1582: 64)
 b. Zise, drept aceea, Iuda *Tamareei*, **nurori-sa** (PO.1582: 103)

În aceleași tipar, apar și formele *mămâne*, *tătâne*, resturi de GEN-DAT ale declinării a III-a imparisilabice (< LAT.POP. MAMMANIS, TATANIS; Ciorănescu 2002: 528) și, analogic, *frățâne* ((29a–c); vezi Gafton, Arvinte 2007: 280; Frâncu 2009: 269; Șovar 2012), dar acestea erau deja generalizate pentru plural și pentru toate pozițiile sintactice (vezi subiect (30a), obiect direct (30b)). În aceste circumstanțe, forma primului component din grupurile posesive (**mumâni**-sa, **tătâne**-său) a pierdut legătura originară cu genitivul.

- (29) a. fata-lu deade **mumâni-sa** (CC².1581: 546/34)
 b. de va fi cumva vro muiare logodită **tătâne-mieu** (Prav.1581: 229^v)
 c. după uciderea **frățâni-său** (CC².1581: 245/17)
- (30) a. Că alalte **mumâni**, mai nainte până nu nascu (CC².1581: 494/32)
 b. să cinstim părinții și **mumânile** noastre (CC².1581: 437/30)

Construcția posesivă a numelor de rudenie s-a menținut mult în timp, continuând să fie folosită și astăzi în varietățile populare și familiare ale limbii. Construcția a evoluat spre pierderea sensului posesiv, ceea ce are ca efect posibilitatea de asociere cu un al doilea component posesiv („cu mâni-sa ei”), și spre utilizarea ca un cuvânt compus sudat (cu flexiunea de GEN-DAT marcată la al doilea component (31); vezi Alexandru Nicolae, în GR: 341).

- (31) a. cuvintele **maică-sii**
b. rochia **soră-sii**

4. TRATAMENTUL FLEXIONAR AL NUMELE PROPRII DE PERSOANĂ

Aflăte pe o treaptă înaltă în ierarhia „animatului”, numele proprii de persoană au un comportament diferențiat de numele comune.

Flexionar, în afara selecției mărcii proclitice **lui** (*supra* 1), trebuie semnalată o trăsătură prezentă în unele traduceri religioase din secolul al XVI-lea care constă în marcarea acuzativului prin desinența **-a** și, implicit, în identitatea flexionară a acuzativului cu genitivul (32).

- (32) a. Deaci prinseră toți elenii **Sostena** (CV.1563–83: 1^f)
b. Deaci tremease întru Machiedonia doi de ceia ce slujia lui, **Timotea** și **Erasta** (CV.1563–83: 4^f)
c. Iosafatu născu **Iorama**; *Ioramu* născu (...); Ioatamu născu **Ahaza**; *Ahazu* născu (...); Manasiaea născu **Amona**; *Amonu* născu (...). Mattanu născu **Iacova**; *Iacovu* născu Iosifu (CT.1560–1: 1^v)

Fenomenul este foarte restrâns, atât în timp (numai în secolul al XVI-lea), cât și ca tip de text (numai traduceri după original slavon), fiind explicat drept calc după slavonă (Costinescu 1981: 137). Deși fenomenul calchiat, el indică, indirect, o „sensibilitate” a traducătorului român față de trăsătura „animatului”, acesta continuând să păstreze diferențierea flexionară a numelor proprii de persoană.

5. ARTICULAREA DUPĂ PREPOZIȚIILE CU REGIM DE ACUZATIV

În româna veche, regulile de articulare după prepozițiile cu regim de acuzativ (inclusiv după **pre**, marcă a obiectului direct (33a, b)) nu erau complet fixate (Isabela Nedelcu, în SOR: 430–1); în multe texte, articularea după prepoziție apărea în concurență cu nearticularea, pentru orice tip de substantiv. După secolul al XVI-lea, articularea după prepoziție (în condițiile unui nominal fără modificatori) se restrânge la o subclasă de substantive care indică nume de persoane unice, cunoscute și identificabile fără echivoc.

Frecvența cu care apar construcțiile prepoziționale articulate hotărât până târziu, în secolul al XIX-lea (Pană Dindelegan 2010), ca și prezența lor în orice tip de text constituie un argument pentru faptul că articularea hotărâtă după substantivele comune personale puternic individualizate funcționa ca normă a epocii.

- (33) a. Și prinse **pre bălaurul**, pre șarpele cel de-nceput (BB.1688: XX, 930)
 b. Eu, Iisus am trimis **pre îngerul** să mărturisască voao acestea la Beseareci (BB.1688: XXII, 932)
 c. ca să trimiță boiari și oameni de țară **la împăratul** (ULM.~1725: 106^v)
 d. s-au gătit să meargă **la pașa** (ULM.~1725: 118^v)
 e. vrând să-și facă cinste **la hanul** (CLM.1700–50: 174^v)
 f. cu bani gata **de la papa** (CLM.1700–50: 241^v)
 g. Luându veste Constantin vodă **de soltanul** (CLM.1700–50: 307^v)
 h. începură a s-ascunde în casă **despre doamna** (NL.~1750–66: 204)

Toate sunt substantive personale, desemnând funcții, ranguri sociale / politice și relații de rudenie și trimițând, în situația de comunicare dată, la persoane unic determinate. În acest caz, articularea are rolul de a recategoriza substantivul, transformându-l, contextual, din comun în propriu.

Trăsătura se continuă în româna modernă (34a), iar în româna actuală non-standard este chiar în extindere (34b). De remarcat că este exclusă apariția construcției în relație cu substantive non-animale (34c).

- (34) a. Am cumpărat **pentru tata / pentru mama** (limbă standard)
 b. Am trimis **pentru șefa / pentru vecina / pentru doctora** (non-standard)
 c. Am cumpărat ***pentru școala**.

6. BOGĂȚIA FORMELOR DE VOCATIV

Vocativul românesc, începând cu cele mai vechi texte, se caracterizează prin:

- (i) păstrarea unei desinențe arhaice de vocativ (**-e**, pentru masculin singular, nume proprii (35a, b) sau personale comune (35c, d));
- (ii) împrumutarea alteia (**-o**, pentru feminin singular (36a, b) și pentru masculinele nume proprii cu finala vocalică **-a** sau **-ea** (36c–e));
- (iii) crearea, atât la singular, cât și la plural, a unor desinențe noi, pe baza reanalizei formelor articulate (**-ule** < **-ul-** + **e** (37) și **-lor** < articolul enclitic al dativului plural (38a, b));
- (iv) apariția unor sintagme vocative cu vocativul dublu marcat (la substantiv și la adjectiv (39)) și cu vocativul repetat în cascadă (40);
- (v) frecvența de apariție a vocativului în texte vechi de diverse facturi stilistice, frecvență și mai mare dacă avem în vedere și construcțiile nemarcate desinențial (41);
- (vi) concurența dintre diversele forme vocative prezentă adesea în același text (42a, b).

- (35) a. Părinte **Avraame**, miluiaște-mă (CT.1560–1:157^v)
 b. **Iosife**, fiul lu David (CT.1560–1: 2^f)
 c. zise unuia d-inșii: „**Soațe**, nu obidescu tine” (CT.1560–1: 42^v)
 d. **Neome și nebune**, nu te temi (...)? (CC².1581:368/16)
- (36) a. Derept aceea, te rog, frate și **soro** (Ev.1642: 54)
 b. Lăcașul tău, **Sătano**, va fi cu păcătoșii (DIS.1675–post1700: 97^v)
 c. împărate **Agripo**, nu fuiu protivnicu cereștiei vedea (CV.1563–83: 39^v)
 d. Ca mă vădzuși, **Tomo**, credzuși (CC¹.1567: 8^f)
 e. Bane **Mihalcio** și tu, vistiiar **Stoico**, dau-vă în știre (DÎ.1600: XXXI)
- (37) a. tu, **bogatule**, grijești-te de frați (CC².1581: 370/25)
 b. **Fiiule**, tu pururea ești cu mine (CC².1581: 31/20)
- (38) a. **Bărbaților, fraților**, cade-se să se sfârșască Scripturile (CPr.1566: 5)
 b. Vai de voi, **bogaților (...), sătuilor (...), răzătorilor** (CT.1560–1: 126^v)
- (39) a. Vino acmu cu duhul, **luminate prooce Zaharie** (CC².1581: 175/14)
 b. O, **fericate Aracleio-Împărate și Seramido** (A.1620: 4^f)
- (40) **Mișeiloru, slabiloru, leaneșiloru și împuțitoru**, mulțescu-se faptele voastre (CS_I.1601–post1619: 6^f)
- (41) a. **Bărbați frați**, eu cu totu gândul cela bunul viu lu Dumnezeu (CV.1563–83: 23^v)
 b. îndrăznește, **fie**, credința ta mântui-te-va (CT.1560–1: 17^f)
 c. **Muiare**, lăsată ești de nevoia ta! (CC².1581: 404/28)
- (42) a. **Învățătoriule**, știm că deadevăru ești (CT.1560–1: 47^v)
 vs
 b. **Învățătoare** dulce, ce bine să facu să aibu viața de veacu? (CT.1560–1: 40^v)

În gramatica românească, în care marcarea trăsăturii „animatului” este puternică și are multe manifestări, caracteristicile vocativului mai sus prezentate pot fi interpretate în același sens: vocativul, ca realizare specifică a adresării, este o trăsătură implicând predilect substantivele animate. Folosirea substantivelor non-animale ca vocative este accidentală, apărând numai ca efect al unei personificări.

7. BOGĂȚIA SUFIXELOR NUME DE AGENT, MOȚIONALE ȘI ETNONIME

Încă din limba veche, clasa sufixelor nume de agent (Graur 1929), a sufixelor moționale (Nestorescu 2006: 17–62; FCLRV; FCLR) și a celor etnonime (Dominte 2006), care asigură derivarea numelor de persoană, se distinge prin bogăție de inventar și prin mare frecvență (vezi *infra*, INVENTAR). Sufixe au origini diverse

(moștenite din latină sau împrumuturi din diverse limbi cu care româna a intrat în contact) și se atașează unor baze care provin din diverse etape istorice ale românei; sufixele apar și în cuvinte românești din documente slavone de dinainte de secolul al XVI-lea (Nestorescu 2006). Avem aici semne clare că, în întreaga ei istorie, româna a simțit nevoia de a marca formal, în cadrul numelor de persoană, „agentul”, de a distinge sufixal „genul natural” sau de a indica originea persoanei.

(43) INVENTAR

- ar(iu)** (<Lat) (*birar*, DÎ.1593: IX; *curvar(i)*, CTd.~1650: 44^f; *legumar*, CDicț.1691–7: 343; *plugar(iu)*, PO.1582: 25); *sutariul*, CT.1560–1: 14^f, 14^f; *șetrar*, DÎ.1592: LXXXIII; *târgar*, CC².1581: 315/16; *văpsari* (<*văpsi*), CT.1560–1: 87^v; *viariul* <*vie*, CT.1560–1: 150^f)
- aș** (etimologie multiplă) (*dănțaș*, GB.XVI–XVII: 198^v; *miaș*, CV.1563–83: 22^{vr}; *mostinaș* < *moștean*, PO.1582: 57; *opăcinaș*, CC².1581: 375/28; *pizmaș*, CC².1581: 104/16; LD_{va}.1678: 222^v; *sulițaș*, ap. Densusianu 1961: 203; *sutaș*, CT.1560–1: 14^f; CV.1563–83: 17^v)
- ă** (devenit **-e**, în condițiile unui radical terminat în *i*-) (<Lat) (*dumnezoe*, CazV.1643: 62^f; *hispană* „den Țara Hispaniei”, CDicț.1691–7: 234; *muzicașă*, CDicț.1691–7: 106; *ovreie*, CT.1560–1: 126^f; *pruncă*, DVS.1682–6: 138^v; *samaranină*, CC².1581: 160/27. *soață*, CT.1560–1: 154^v)
- că** (<vsl) (*Armeanca*.1490, ap. Nestorescu 2006: 40; *fiică*, DPar.1683: I/4^v, II/1^v)
- ea/-el** (<Lat) (*fecioreea*, CS_{XI}.1583–619: 90^f; *feciorel*, CS_{XI}.1583–619: 90^f)
- ean//ian** (<vsl) (*agarrean*, PH.1500–10: 70^v; *ardelean*, DÎ.1600: XLIV; *bistricean*, DÎ.1600: XXXV; *brașovean*, DÎ.1599: XIX; *cețătean*, CV.1563–83: 18^f; CC².1581: 27/5; *curtean*, DÎ.1591: LXXVIII; *ierusalimean*, CV.1563–83: 51^f; *izmailtean*, PH.1500–10: 70^v; *moldovean*, DÎ.1599–600: XXIX; *moștean*, CC².1581: 8/18; *orășăanii*, AOD.1675–6: 10^f; *râmlean*, CT.1560–1: 212^f)
- ean+in** (*asiianin*, CV.1563–83: 8^f; *iudeianin*, CV.1563–83: 6^f; *sirianin* <*Siria*, CT.1560–1: 121^v; *tarseanin* <*Tars*, CV.1563–83: 18^v)
- ean+că/-ian+că** (*iudeiancă*, CV.1563–83: 32^f)
- easă** (<Lat) (*Luponeasa* 1519, *Bucureasa* 1528 (antroponime, ap. Nestorescu 2006: 43); *bărbierasă*, CDicț.1691–7: 519; *boiereasă*, CS_{XI}.1583–619: 91^f; *hătmăneasă*, DH.IX; *împărăteasă*, CS_{XI}.1583–619: 91^v; *giupâneasă*, DÎ.1593: LXXXIX; *voivodeasă* (DÎ.1594: CI); *vorniciasă*, DRH.B.1627)
- eș** (etimologie multiplă) (*vameș*, CT.1560–1: 38^v)
- iță** (<vsl) (*bărbierită*, CDicț.1691–7: 519; *dumnezăiță*; CDicț.1691–7: 189; *fluierăriță*, CDicț.1691–7: 516; *feciorită*, CS_{XI}.1583–619: 90^f; *jupaniță*, DÎ.1599–600: XXIX; *măgăriță*, CDicț.1691–7: 58; *măierită*, CDicț.1691–7: 542; *păscăriță*, CDicț.1691–7: 385; *portăriță*, CDicț.1691–7: 240; *prorociță*, CT.1560–1: 116^v; *tunzătorită*, CDicț.1691–7: 519; *ușăriță*, CDicț.1691–7: 240)
- iș//iș** (etimologie incertă, sb., magh.) (*pârriș*, PH.1500–10: 6^v; *pârâș*, LD_{III}.1630–50: 57^v)

- oi, -oaie, oane** (<Lat) (*Căldărușoae*, DIR.A.1620: IV; *comisoaie*, 1587, ap. Nestorescu: 57; *găzdoaie*, ISD: XII/9/27; *grecoaie*, DÎ.1570 LIX; *leoaie*, PO.1582: 132; *mășcoaie* „catârcă”, A.1620: 72^r; *nemișoae*, DÎ.1593: LXXXIX; *pășoae*, NL.~1750–66: 369; *turcoaie*, ULM.~1725: 124^v)
- nic** (<vsl) (*camatnic*, CC².1581: 285/14; *clevetnic*, PH.1500–10: 61^v, CV.1563–83: 28^v; *corabnic*, CV.1563–83: 43^v; *curvarnic*, CC².1581: 65; *greășnic*, PH.1500–10: 8^r; *iscodnic*, CV.1563–83: 61^v; *meserernicu*, FT.1571–5: 2^v; *mitarnic*, CC¹.1567: 165^v; *platnic*, FT.1571–5: 3^v; *ocarnic*, LD_{Va}.1678: 222^r; *svadnic*, LD_{IV}.1659–81: 35^r)
- tor(iu), -toare** (<Lat) (*ajutătoare*, GB.XVI–XVII: 415^r; *călcătoriu*, CS_{IV}.1590–602: 17^r; *căsătoriu*, LD_I.1619: 7^v; *cârmitoriu*, CC².1581: 3/16; *cercetător*, CV.1563–83: 11^r; *cerșător*, AOD.1675–6: 7^v; *despuietor*, CL.1570: 24^v; *deștingătoare*, CV.1563–83: 63^v; *făcătoriu*, CS_{XI}.1583–619: 97^r etc.).

De observat: (i) marea productivitate, în româna veche, a sufixelor „personale” (sufixe care, prin diversele lor valori, asigură crearea de substantive animate/personale); (ii) sinonimia unora dintre ele (vezi perechile concurente: *curvar* – *curvarnic*, *mitar* – *mitarnic*, *jiupâneasă* – *jupaniță*, *sutaș* – *sutar(iu)*; *dumnezeae* – *dumnezeiță*); (iii) hipermarcarea prin atașarea concomitentă a unor sufixe cu valori apropiate (*ean+că*; *ean+in*; *an+ean+că*; *ar+nic*; *oa(i)e + easă*).

În ciuda ieșirii din uz, în româna modernă, a unor sufixe precum: *-oaie* și a pierderii productivității altora (vezi *-eș*, *-nic*), în ciuda dispariției unor lexeme sufixate din INVENTAR, clasa sufixelor „personale” continuă, în ansamblu, să fie foarte productivă și astăzi.

Pentru româna actuală, Niculescu 2003 vorbește de o formă inedită de manifestare a genului personal, constând în existența paralelă a mai multe sufixe feminine pentru etnonime, diferențiate ca etimologie, ca vechime și ca registru stilistic (*cețățeană* – *cețățeancă*, *americană* – *americancă*, *australiană* – *australiancă*, *maghiară*, dar *unguroaică*, *rusoaică*, *grecoaică*, *turcoaică*, *franțuzoaică*), precum și atașarea a câte două sufixe cu origini diferite (*lupoaică* – *lupoaică*). De observat că aceste trăsături sunt valabile și pentru limba veche.

8. FORMA DE CAZ OBLIC A NUMELOR PROPRII CU FINALA ÎN *-CĂ*, *-GĂ*

Textele românești vechi indică o diferență de tratament între substantivele nume proprii terminate în *-că*, *-gă* și corespondentele lor comune: numele proprii (antroponime și toponime) formează genitiv-dativul în *-căi/-găi*, ceea ce înseamnă păstrarea intactă a radicalului ((44a–i); (45a–e)), în timp ce substantivele comune non-personale primesc, de regulă, la genitiv-dativul singular, *-ei* sau *-ii* (48): terminația *-ei* se adaugă fie la forma de plural (*biserici* + *ei* > *bisericiei*), fie, ca și *-ii*, se adaugă direct la radicalul de plural (*biseriĉ-* + *-ei/-ii* > *bisericei*, *bisericii*); ambele terminații antrenează o alternanță consonantică /c/ ~ /č/ sau /g/ ~ /ǵ/ (48).

(i) antroponime

- (44) a. a cincea parte ce s-a alegea partea **Anușcăi** și a fratelui ei (DÎ.1577: LX)
 b. Scriș eu popa Ștefan acestor oameni anu<me> **Voicăi** (DÎ.1595: XI)
 c. jupâneasei lui, **Margăi** (DRH.B.1634: XXIV)
 d. Evanghelia Sfântului **Lucăi** în 16 capete (CÎ.1678: 3^v)
 e. asupra **Focăi** tiranului (Cron.1689: 41)
 f. li-au dat acei mueri, **Veronicăi** (Cron.1689: 234)
 g. un poetic, nepotul **Șenecăi** (CDicț.1691–7: 291)
 h. Domniia **Iugăi** vodă (ULM.~1725: 16^v)
 i. oastea **Ghicăi** vodă (CLM.1700–50: 301^v)

De observat comportamentul identic al antroponimelor, indiferent de gen (femininele *Anușcăi*, *Margăi*, *Veronicăi*, *Voicăi*, ca și masculinele *Ghicăi*, *Iugăi*, *Lucăi*, *Șenecăi*). De observat prezența trăsăturii în întreaga perioadă veche și în tot tipul de texte.

(ii) toponime

- (45) a. județul **Dăbâcăi** (DÎ.1599: XIX)
 b. oraș al **Africăi** (CDicț.1691–7: 5)
 c. obârșirea mănăstirei **Solcăi** (CLM.1700–50: 201^v)
 d. drumul la Lunca **Mândrișcăi** (NL.~1750–66: 99)
 e. să margă să iè cetatea **Răgăi** de la Cifed (NL.~1750–66: 158)

În multe cazuri, distincția antroponim – toponim nu mai este transparentă; multe antroponime stau la baza unor toponime.

(iii) comune personale

Dacă la numele proprii (antroponime sau toponime), forma de caz oblic este obligatoriu **-căi** și **-găi**, la personalele comune apare oscilația între forma **-căi/-găi** și **-cii/-gii**; vezi (46a, b) vs (46c, d); (47a, b) vs. (47c, d).

- (46) a. este mie în locul **maicăi** mele (A.1620: 89^v)
 b. a Preacuratei **Maicăi** lui (SVI.~1670: 168^f)
 vs
 c. pomenirea preacuvioasei **maicii** noastre Parascheviei (DVS.1682–6: 64^v)
 d. icoana **Maicii** Precistei (NL.~1750–66: 42)
- (47) a. s-au îmbrăcat cu chipul **slugăi** (Cron.1689: 319)
 b. să hie dată **slugăi** tale (Cron.1689: 90)
 vs
 c. sănătatea **slugiei** (CC².1581: 226/26)
 d. deade-o **slugiei** (CC².1581: 456/14)

(iv) comune non-animat

Cea mai mare parte a substantivelor comune non-animat au, în limba veche, flexiunea fixată, în sensul generalizării unui radical cu alternanță consonantică /k/~ /č/ (vezi (48)).

- (48) a. besear**eciei** (Ev.1642: 183)
 b. besear**ec**ei (Ev.1642: 87)
 c. besear**ecii** (Ev.1642: 155)

La alte substantive comune non-personale (animate (49a, b) sau non-animat (49c–g)) terminate în **-că/-gă**, formele de caz oblic sunt, în limba veche, oscilante, în sensul păstrării frecvente a terminației **-căi/-găi**. Gramaticienii de la sfârșitul secolului al XIX-lea (Pană Dindelegan, în SILR: 436) înregistrează încă substantive non-animat terminate în **-că/-gă** care își formează cazurile oblice în **-căi/-găi**.

- (49) a. piatră scumpă în furma **furnicăi** (CDicț.1691–7: 321)
 b. puiul **năpârcăi** (Cron.1689: 65)
 c. oamenii cei din coada **cătargăi** (Cron.1689: 236)
 d. și a **fricăi** dumnădzăești (Cron.1689: 366)
 e. găoacea **nucăi** (CDicț.1691–7: 165)
 f. roatele **teleagăi** (CDicț.1691–7: 329)
 g. desupra **cușcăi** (Sind.1703: 85^f)

Analiza materialului de limbă veche indică faptul că substantivele feminine terminate în **-că -gă**, indiferent de distincția animat vs non-animat, au fost mai conservatoare în păstrarea unui radical invariabil (vezi (49)). Totuși, prin comparație, cele mai conservatoare au fost substantivele proprii ((44) și (45)), indiferent de calitatea de antroponime sau de toponime. Ceea ce le-a diferențiat a fost, mai puțin, distincția „personal” vs „non-animat”, cât mai ales distincția „propriu” vs „comun”, cele proprii preferând păstrarea intactă a bazei. În sprijinul acestei ipoteze vin și distincții actuale precum (50a) vs (50b), unde păstrarea intactă a bazei nu are nimic a face cu finala substantivului.

- (50) a. frumusețea **florii** (comun)
 vs
 b. frumusețea **Floarei** (propriu)

**9. CONCLUZII: ESTE TRĂSĂTURA „ANIMATULUI” SEMNIFICATIVĂ
 PENTRU GRAMATICA LIMBII ROMÂNE?**

- De la cele mai vechi texte, româna evidențiază existența unui set de trăsături (morfologice, sintactice și morfosintactice) ale substantivelor animate/personale care le disting de inanimat.

- Limba veche prezintă mare variație în marcarea acestor trăsături; există o variație generală caracteristică limbii vechi și există o variație determinată de

poziția substantivului în ierarhia animatului. Ultima este responsabilă de diferențele sensibile dintre substantivele proprii personale, substantivele comune personale și substantivele comune animate, dar non-personale.

- În evoluția de la limba veche la limba actuală, anumite trăsături din inventarul stabilit pentru secolul al XVI-lea au dispărut (vezi 4, 5); altele, oscilante în limba veche, s-au fixat, în sensul eliminării variantelor comune cu „inanimatele” (vezi 1, 2); altele și-au restrâns frecvența de apariție (vezi 6) sau au ieșit din limba standard (vezi 3); altele s-au dovedit mai degrabă ca fiind legate de clasa substantivelor proprii decât de cea a animatelor/ personalelor (vezi 8). În general, direcția de evoluție a mers în sensul întăririi și al stabilizării trăsăturilor legate de calitatea de animat/personal.

- Trăsăturile inventariate au o manifestare foarte veche în limbă și afectează organizarea de esență a limbii. În acest sens, se poate spune că româna aparține limbilor „sensibile” în raport cu parametrul „animatului”. De observat că, uneori, parametrul „animatului” intervine în coocurență cu alt parametru, cel al individualizării/determinării (vezi construcția cu **pre**).

- Paralel cu clasa substantivelor animate/ personale, româna are capacitatea de a diferenția gramatical și clasa inanimatelor, care, în raport cu animatele, se particularizează prin cuprinderea în genul neutru (vezi și Rosetti 1957), cu toate trăsăturile flexionare și sintactice care decurg de aici. Nu toate animatele aparțin neutrului, dar clasa neutrului (cu câteva excepții discutabile) include numai inanimate. Deci, ceea ce distinge româna nu este numai prezența setului de trăsături pentru clasa animatelor, ci și corelarea cu trăsături distincte ale inanimatelor,

SURSE

- A.1620 = *Alexandria*, ediție Florentina Zgraon, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2006 [*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 11].
- AOD.1675–6 = *Alexie, omul lui Dumnezeu*. M. Stanciu-Istrate (ed.), București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2001 (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, V), p. 89–101.
- BB.1688 = *Biblia lui Șerban Cantacuzino*, tipărită întâia oară la București în 1688, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
- CazV.1643 = Varlaam, *Cazania*, ediție îngrijită de J. Byck, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1943.
- CC¹.1567–8 = Coresi, *Tâlcul evangheliilor*, ediție critică de Vladimie Drimba, București, Editura Academiei Române, 1998.
- CC².1581 = Coresi, *Cartea cu învățătură*, publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, București, Atelierele Grafice Socec, 1914.
- CCat.1560 = Coresi, *Catehism* (Brașov). Ed. Al. Roman-Moraru, în I. Gheție (coord.), *Texte românești din secolul al XVI-lea*, București, Editura Academiei Române, 1982.
- CDicț.1691–7 = Teodor Corbea, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, ediție de Alin-Mihai Gherman, Studiu, note și text, Cluj-Napoca, CLUSIUM, 2001.
- CÎ.1678 = *Cheia înțelesului*, Ed. Ioannykij Haleatovskyi, *Cheia înțelesului*, ed. R. Popescu, București, Libra, 2000.
- CL.1570 = Coresi, *Liturghierul lui Coresi*, Text stabilit, studiu introductiv și indice de Al. Mareș, București, Editura Academiei, 1969.

- CLM.1700–50 = Miron Costin, *Opere*, ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P.P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958.
- CP¹.1577 = Coresi, *Psaltire*. Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*, text stabilit și indice de Stela Toma, București, Editura Academiei RSR, 1976.
- CPr.1566–7 = Coresi, *Apostol*, ediția I. Bianu, texte de limbă din secolul XVI, *Lucrul apostolesc tipărit de diaconul Coresi la 1563*, București, 1930.
- CPrav.1560–2 = Coresi, *Pravila*, ediția Gheorghe Chivu, în I. Gheție (coord.), *Texte*, p. 218–230.
- Cron.1689 = *Cronograf tradus din grecește de Pătrașco Danovici*, ed. G. Ștrempel, 2 vol, București, 1998.
- CS.1580–619 = *Codex Sturdzanus*, studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte de Gheorghe Chivu, București, Editura Academiei Române, 1993.
- CT.1560–1 = Coresi, *Tetraevanghel (Brașov)*. Ed.: *Tetraevanghelul tipărit de Coresi. Brașov 1560–1561*, comparat cu *Evangheliarul lui Radu de la Mănăcești. 1574*, ed. F. Dimitrescu, București, Editura Academiei Române, 1963.
- CTd. ~1650 = *Codicele Todorescu*. Ed.: N. Drăganu, *Două manuscrise vechi. Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, Ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu, București, Editura Minerva, 1981.
- DIR.A = *Documente privind istoria României*, veacul XVII, A. Moldova, București, Editura Academiei RSR, (1612); 1956: IV (1616–20); 1957: V (1621–5).
- DIS.1679–99 = *Disputa lui Isus cu Satana*. Ed. L. Agache, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2001 (Cele mai vechi cărți populare în literatura română, 5).
- DÎ = *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru; introducere de Alexandru Mareș, București, Editura Academiei, 1979.
- DPar.1683 = Dosoitei, *Parimiile preste an*, Iași 1683, ediție critică Mădălina Ungureanu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012.
- DRH.A.1635–6 = *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, XXIII, București, Editura Academiei, 1996.
- DRH.B.1646 = *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească. XXXI, Editura Academiei, 2003.
- DVS.1682–6 = Dosoitei, *Viața și petrecerea sfinților*, text îngrijit, notă asupra ediției și glosar de Rodica Frențiu, Cluj, Editura Echinox, 2002.
- Ev.1642 = *Evanghelie învățătoare, Govora*, ediție, studiu introductiv, note și glosar de Alin-Mihai Gherman, București, Editura Academiei Române, 2011.
- FD.1592–604 = *Floarea darurilor*, ediție Alexandra Roman Moraru, București, Minerva, 1996 [*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 1].
- FT.1571–5 = *Fragmentul Todorescu* (Carte de cântece). Ed. I. Gheție, în I. Gheție (coord.), *Texte românești din secolul al XVI-lea*, p. 336–43.
- GB.XVI–XVII = *Glosele Bogdan*. Ed. M. Georgescu în I. Gheție (coord.), *Texte românești din secolul al XVI-lea*, p. 422–38.
- ISBD = Nicolae Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ediția a II-a, Vălenii-de-Munte, Tipografia „Datina românească”, 1925.
- LD = *Legenda duminicii*. Ed. E. Timotin, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2005 (Cele mai vechi cărți populare în literatura română, 10).
- MC.1620 = Mihail Moxa, *Cronica universală*, ediție critică însoțită de izvoare, studiu introductiv, note și indici de G. Mihăilă, București, Editura „Minerva”, 1989.
- NL.~1750–66 = Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, text stabilit, glosar, indice și studiu de Iorgu Iordan, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1959.

- PH.1500–10 = *Psaltirea Hurmuzaki*, studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de I. Gheție și Mirela Teodorescu, București, Editura Academiei Române, 2005.
- PO.1582 = *Palia de la Orăștie*, text stabilit și îngrijire editorială de Vasile Arvinte, Ioan Caproșu și Alexandru Gafton, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2005.
- Prav.1581 = *Pravila ritorului Lucaci*, text stabilit, studiu introductiv și indice de I. Rizescu, București, Editura Academiei, 1971.
- Sind.1703 = *Sindipa*. Ed. M. Georgescu, București, Minerva, 1996 (Cele mai vechi cărți populare în literatura română, 1), p. 249–315.
- SVI.~1670 = *Varlaam și Ioasaf*. Ed.: M. Stanciu Istrate, Reflexe ale medievalității europene în cultura română veche: *Varlaam și Ioasaf* în cea mai veche versiune a traducerii lui Udriște Năsturel, București, 2013, Editura Muzeului Național al Literaturii Române.
- ULM.~1725 = Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1957.

BIBLIOGRAFIE

- Avram 1997 = Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*. București, Editura Humanitas, 1997.
- Ciorănescu 2002 = *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura Saeculum.
- Comrie 1989 = Bernard Comrie, *Language Universals and Linguistics Typologie*, Second Edition, England, Basil Blackwell Ltd.
- Costinescu 1981 = Mariana Costinescu, „Studiu lingvistic”, în M. Costinescu (ed.), *Codicele Voronețean*. București, Editura Minerva.
- Densusianu 1961 [1938] = O. Densusianu, *Istoria limbii române*, I, II, ediție îngrijită de J. Byck, București, Editura Științifică.
- Dominte 2006 = Constantin Dominte, „Paradigmele superansamblului lexico-gramatical al etnonimiei în limba română contemporană. Aspecte fundamentale”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Limba română – aspecte sincronice și diacronice. Actele celui de al 5-lea colocviu al Catedrei de Limba română (8–9 decembrie 2005)*, București, Editura Universității din București, p. 265–279.
- Frâncu 2009 = Constantin Frâncu, 2009, *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, Iași, Casa Editorială „Demiurg”.
- FCLR = Marina Rădulescu Sala (coord.), *Formarea cuvintelor în limba română. IV. Sufixe*, București, Editura Academiei, 2015.
- FCLRV = Magdalena Popescu Marin (coord.), *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, București, Editura Academiei 2007.
- Gafton, Arvinte 2007 = Gafton, A., Arvinte, V. (ed.), *Palia de la Orăștie*, II. Studii, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- GALR = Valeria Guțu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române. II, Enunțul*, tiraj nou revizuit, București, Editura Academiei Române, 2008.
- GBLR = Gabriela Pană Dindelegan (coord.) *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Univers Enciclopedic, București, și *Caiet de exerciții*, 2010, ediția a II-a, 2015.
- GR = Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *The Grammar of Romanian*, Oxford, Oxford University Press, 2013.
- Graur 1929 = Al. Graur, *Nom d'agent et adjectif en roumain*, Paris.
- Graur 1945 = Al. Graur, „Contribution à l'étude du genre personnel en roumain”, în BL XIII (1945), p. 97–104.
- Iordan, Guțu Romalo, Niculescu 1967 = Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică.

- Nestorescu 2006 = Virgil Nestorescu, *Din viața cuvintelor românești*, București, Editura Academiei Române.
- Niculescu 2003 = Alexandru Niculescu, „Norme latino-romanice în structura morfologică a limbii române”, în *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, 4, Cluj-Napoca, editura CLUSIUM, p. 37–40.
- Pană Dindelegan 2010 = Gabriela Pană Dindelegan, „Pe marginea a două norme sintactice ale grupului prepozițional”, în Chivu, G., Uț Bărbulescu, O. (eds) *Studii de limba română. Omagiu profesorului Grigore Brâncuș*. București, Editura Universității din București.
- Pană Dindelegan 2013 = Gabriela Pană Dindelegan, 2013, „Flexiunea cazuală – între analitic și sintetic. Cardinale și cuantificatori non-numerici în româna veche”, în *Limba română*, 3, p. 159–173.
- Racoviță 1938 = C. Racoviță, „Sur le genre personnel en roumain”, în BL XVIII (1938), p. 154–159.
- Rosetti 1957 = Al. Rosetti, „Despre genul neutru și genul personal”, în SCL VIII (1957), p. 407–413.
- SILR = Gh. Chivu, G. Pană Dindelegan, A. Dragomirescu, I. Nedelcu, I. Nicula (ed.), *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea și al XX-lea*, Editura Academiei Române, 2012.
- SOR = Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *The Syntax of old Romanian*, Oxford University Press, 2016.
- Șovar 2012 = A-G. Șovar, „Nume de rudenie cu flexiune specială în limba română veche”, in R. Zafiu, A. Dragomirescu, A. Nicolae (ed.), *Limba română. Direcții actuale încercetarea lingvistică*, Editura Universității din București, p. 245–256.
- Șovar 2012 = Andreea Șovar, *Morfosintaxa și semantica numelor de rudenie în limba româna veche*, teză de doctorat.

GRAMMAIRE DES NOMS ANIMÉS DANS LE ROUMAIN

– analyse particulièrement à la langue ancienne –

(Résumé)

L’auteur reprend la discussion du «genre personnel» tel qu’il se manifeste dans le roumain ancien. Conçu comme une étude de synthèse, l’article suit, sur un corpus riche de roumain ancien, les caractéristiques de la classe des noms animés/ personnels. L’auteur examine l’expression de ces traits en fonction de la position du nom dans la «hiérarchie des animés». Les marques différentielles de la classe des noms animés / personnels sont clairement présentes dans les textes du XVIe siècle. Dans l’évolution ultérieure vers le roumain moderne, leurs manifestations se stabilisent et, parfois, se renforcent. L’article souligne le fait que ce qui individualise le roumain est non seulement l’existence des traits grammaticaux spécifiques de la classe des noms animés, mais également la corrélation avec des traits distinctifs des noms inanimés (le genre neutre ne contient que des inanimés).

Cuvinte-cheie: română veche, animat / personal, ierarhia animatului, gramatica animatelor, gramatica inanimatelor, evoluție.

Mots-clés: roumain ancien, animé, personnel, hiérarchie des animés, grammaire des animés, grammaire des inanimés.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române, București, Calea 13 Septembrie nr. 13
g_dindele@yahoo.com*